

Εκταση **1.818** τ. χλμ. Κάτοικοι **75.900 (2011: 75.690)**

Ο νομός Λασιθίου είναι ορεινός και ημιορεινός ως επί το πλείστον. Η πεδινή επιφάνειά του κατέχει μόλις το 20% του εδάφους του. Συνορεύει δυτικά με το νομό Ηρακλείου. Η κορυφή της Δίκτης, Λάσαρος, υψώνεται στα 2.085 μ. Άλλες κορυφές είναι: Σκαφιδερά (1.673 μ.), Καθαρό (1.664 μ.), Μαχαιράς (1.487 μ.), Σελένα (1.959 μ.), Τσεκούρα (988 μ.), Πλατιά Κορυφή (1.485 μ.), Κουζούρας Κεφάλι (936 μ.).

Πεδιάδες έχει της Μίλατας (προέκταση της πεδιάδας Ηρακλείου - Μαλίων), της Νεάπολης και της Ιεράπετρας. Εύφορες πεδινές εκτάσεις απλώνονται στην κατά τα άλλα ορεινή Σητεία και στο Παλαίικαστρο.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, ο νομός Λασιθίου αριθμεί 75.903 κατοίκους, έναντι 71.279 που είχε το 1991. Δηλαδή την τελευταία δεκαετία ο πληθυσμός αυξήθηκε κατά 6,5%.

Γεωργία, κτηνοτροφία, εμπόριο, βιοτεχνία και υπηρεσίες συνιστούν τις κύριες ασχολίες των κατοίκων. Καλλιεργούνται ελαιόδεντρα, αμυγδαλιές, οπωροκηπευτικά, όσπρια, αμπέλια, ενώ υπάρχει πλήθος από χαρουπόδεντρα.

Ο νομός συνδέεται με την υπόλοιπη Ελλάδα ακτοπλοϊκά και αεροπορικά. Το αεροδρόμιο βρίσκεται στη Σητεία.

Πρωτεύουσα του νομού είναι ο Άγιος Νικόλαος.

Η ιστορία του νομού Λασιθίου

Στον Ισθμό και στη Ζάκρο:

Τη μινωική εποχή, η Κρήτη βρέθηκε στο κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου ανάμεσα στις Κυκλάδες και τη Μ. Ασία από τη μια και τις βόρειες ακτές της Αφρικής από την άλλη. Οι κάτοικοί της το εκμεταλλεύτηκαν με τον καλύτερο τρόπο. Ο περίπλους της μεγαλονήσου και καθυστερήσεις δημιουργούσε για τα πλοία και κινδύνους από τη θαλασσοταραχή. Ένας δρόμος ανοίχτηκε στον Ισθμό, δηλαδή στο πιο στενό σημείο της Κρήτης, ανάμεσα στην Ιεράπετρα και τον κόλπο του Μιραμπέλλου.

Τα εμπορεύματα ξεφορτώνονταν στη μίαν ακτή, μεταφέρονταν οδικά ως την άλλη και ξαναφορτώνονταν σε άλλα πλοία εκεί, για να συνεχίσουν το ταξίδι. Η απόσταση για τη στεριανή μεταφορά είναι μόλις δώδεκα χλμ. Τα διόδια για το πέρασμα από τη μια ακτή στην άλλη έγιναν πηγή πλούτου για την περιοχή. Ο οικισμός της Μύρτου κτίστηκε στον Νότο, από την Προανακτορική ακόμα εποχή (2.600 π.Χ.). Ο οικισμός της Βασιλικής χτίστηκε βόρεια και των Γουρνιών στον μυχό του κόλπου Μιραμπέλλου. Ο εμπορικός δρόμος ελέγχθηκε! Ένα μεγάλο κτίριο στη Βασιλική, με βοηθητικούς χώρους και αποθήκες, μαρτυρά την εκεί ύπαρξη τοπάρχη.

Οι συστηματικές έρευνες του αρχαιολόγου Νικόλαου Πλάτωνα έφεραν στο φως το τρίτο σε μέγεθος γνωστό σ' εμάς μινωικό ανάκτορο της Κρήτης, στην περιοχή του χωριού Ζάκρος, στο απώτατο ανατολικό σημείο του νησιού (106 χλμ. από τον Άγιο Νικόλαο). Συμπληρώθηκε έτσι το τρίγωνο (Κνωσός, Φαιστός, Ζάκρος) των μεγάλων ηγεμόνων που έλεγχαν την Κεντρική και Ανατολική Κρήτη. Ενώ όμως η Κνωσός και η Φαιστός απείχαν αρκετά από τη θάλασσα και διέθεταν επίπεια, η Ζάκρος είναι λιμάνι η ίδια.

Μινωικοί οικισμοί στον νομό Λασιθίου έχουν επίσης εντοπιστεί κοντά στο χωριό Καβούσι (26 χλμ. ανατολικά από τον Άγιο Νικόλαο), στον Μακρυγιαλό (59 χλμ. νοτιοανατολικά από τον Άγιο Νικόλαο), στον Μόχλο (49 χλμ. ανατολικά), στο Παλαιόκαστρο (89 χλμ. ανατολικά), στο χωριό Πετράς (περιοχή Σητείας) κ.λπ.

Το οροπέδιο Λασιθίου που δεσπόζει στον νομό, κατοικήθηκε από τη Νεολιθική εποχή κι έγινε θρησκευτικό κέντρο. Το Σπήλαιο Ψυχρού, είτε είναι το Δικταίο Άντρο είτε όχι, αποτελούσε τόπο λατρείας τουλάχιστο από τα χρόνια γύρω στα 1600 π.Χ. κι οπωσδήποτε ως την Αρχαϊκή εποχή, ενώ επισκέψεις δεχόταν και κατά τη ρωμαιοκρατία.

Προμαχώνας κατά των Βενετσιάνων:

Στην επανάσταση του 1268 μ.Χ., αφού πρώτα απέκρουσαν την επίθεση των Βενετσιάνων στους πρόποδες της Δίκτης, οι επαναστάτες ανέβηκαν στο οροπέδιο του Λασιθίου, περιοχή φυσικά οχυρή, τέλεσαν δοξολογία στο εκκλησάκι γύρω από το οποίο κτίστηκε (μετά από τρεις αιώνες) το μοναστήρι της Κρουσταλλένιας και συνέχισαν την επανάσταση για τα επόμενα έξι χρόνια. Κατέθεσαν τα όπλα, όταν εναντίον τους στράφηκε ο Αλέξιος Καλλέργης, που είχε εξασφαλίσει ευνοϊκές για τους ντόπιους φεουδάρχες ρυθμίσεις.

Στα 1282, ο δούκας της Κρήτης, Μαρίνος Γκραντένιγκο, θέλησε να καταργήσει τα προνόμια που οι Κρητικοί φεουδάρχες είχαν εξασφαλίσει με αφορμή την προηγούμενη επανάσταση. Ο άρχοντας Αλέξιος Καλλέργης (ο πλουσιότερος της Κρήτης κατά τον Κωνσταντίνο Παπαρηγόπουλο) ύψωσε τη σημαία της επανάστασης στο οροπέδιο και πάνω σ' αυτό διάβασε την διακήρυξή του προς τον λαό του νησιού. Από εκεί ξεκίνησε την εκστρατεία του κατεβαίνοντας στον κάμπο της Μεσαράς κι αρχίζοντας την πολιορκία των βενετσιάνικων φρουριών. Ο Καλλέργης υποστηρίχθηκε από τον Βυζαντινό αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β' και συμμάχησε με τον κληρονόμο των αυθεντών της Ρόδου, Γεώργιο Γαβαλά, ενώ ταυτόχρονα σχεδόν επαναστάτησαν και οι Ρεθυμνιώτες. Μετά από 16 χρόνια, οι Βενετσιάνοι υποχρεώθηκαν να υπογράψουν συνθήκη ειρήνης. Ανάμεσα στ' άλλα, ο Αλέξιος Καλλέργης αναγνωρίστηκε μεγάλος ιππότης της Κρήτης και κέρδισε 13 φέουδα.

Το οροπέδιο ξανάγινε ορμητήριο επαναστατών, στα 1363, όταν τ' αδέρφια Ιωάννης, Αλέξιος και Γεώργιος Καλλέργηδες κήρυξαν εκεί την ένωση της Κρήτης με τη Βυζαντινή αυτοκρατορία και πολέμησαν τους Βενετσιάνους για τα επόμενα τέσσερα χρόνια. Στη διάρκειά τους, ο τόπος μεταβλήθηκε σε καταφύγιο αμάχων που έφευγαν τα αντίποινα των Βενετσιάνων. Όταν και αυτή η επανάσταση έσβησε, οι Βενετσιάνοι προχώρησαν σε ριζικά μέτρα:

Κατεδάφισαν όλα τα χωριά του οροπέδιου, μετέφεραν τους κατοίκους με τη βία σε άλλα μέρη κι απαγόρευσαν όχι μόνο την εγκατάσταση αλλ' ακόμη και την εκεί καλλιέργεια χωραφιών. Οι ίδιοι ανακοίνωσαν ότι η ποινή του θανάτου περίμενε τους παραβάτες. Ο τόπος ερήμωσε. Για λίγο. Σύντομα, οι κάτοικοι ξεκίνησαν να επιστρέφουν στα πατρικά εδάφη: Στα 1453, χρονιά που έπεσε στους Τούρκους η Κωνσταντινούπολη, το οροπέδιο έγινε γι' άλλη μια φορά κέντρο επανάστασης. Τα επόμενα ως την κατάληψη του νησιού από τους Τούρκους χρόνια, η περιοχή μεταβλήθηκε σε τόπο διαμονής των ανυπότακτων της Ανατολικής Κρήτης.

Προμαχώνας κατά των Τούρκων:

Στα χρόνια της τουρκοκρατίας, το οροπέδιο Λασιθίου ήταν για την Ανατολική Κρήτη ό,τι ο Ψηλορείτης για την Κεντρική και τα Σφακιά για τη δυτική: Τόπος κατοίκησης ανυπότακτων και διαρκής στόχος των κατακτητών. Στη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης, έγινε ορμητήριο του Αγώνα. Τον Νοέμβριο του 1822, ο Χασάν πασάς, επικεφαλής 15.000 Τουρκοκρητών και Τουρκαλβανών, προσπάθησε ν' ανέβει στο οροπέδιο από δυο πλευρές. Απέτυχε. Οι Έλληνες τον καταδίωξαν, κερδίζοντας νέες θέσεις. Ο Χασάν ξαναπροσπάθησε από την απόκρημνη νότια πλευρά σωστά υποθέτοντας ότι οι διαβάσεις θα ήταν αφύλακτες. Κατάφερε να ανέβει και να πυρπολήσει κάποια χωριά αλλά γρήγορα διαπίστωσε ότι, αν παρέμενε εκεί, κινδύνευε να αποκοπεί. Τον Φεβρουάριο του 1823, κατέβηκε στη σιγουριά του κάμπου.

Έχοντας σχεδόν άθικτες τις δυνάμεις του, ο Χασάν πασάς εκστράτευσε ανατολικά, νίκησε στην Κριτσά, ελευθέρωσε τον δρόμο για το οροπέδιο και ξεχύθηκε σ' αυτό σφάζοντας και καίγοντας. Αποχώρησε, έχοντας μαζί του χιλιάδες αμάχους αιχμαλώτους και όσα κοπάδια προβάτων και κατσικιών έτυχαν στο διάβα του.

Ο τόπος έγινε και πάλι επαναστατικό κέντρο της Ανατολικής Κρήτης, στην επανάσταση του 1866 – 69. Ο τότε πασάς, Ομέρ, εκστράτευσε εναντίον των εκεί Ελλήνων, τον Μάιο του 1867, επικεφαλής τακτικού στρατού και χιλιάδων Τουρκοκρητών. Στρατοπέδευσε στο Καστέλι της πεδιάδας και διενεργούσε περιπολίες και κινήσεις επίδειξης δύναμης. Στις 18 του μήνα, θέλησε να επιτεθεί. Αποκρούστηκε κι υποχώρησε καταδιωκόμενος ως το Καστέλι. Τη νύχτα, 21 προς 22 Μαΐου, οι Τούρκοι εισέβαλαν αιφνιδιαστικά στο οροπέδιο. Τους πήραν ειδήση στη θέση Καρα Πηγάδι, όπου στρατοπέδευαν οκτακόσιοι Έλληνες.

Ρίχτηκαν εναντίον τους. Μετά από ώρες, οι Έλληνες αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Αντεπιτέθηκαν, όταν έφτασαν κι άλλοι που ειδοποιήθηκαν για τη μάχη. Οι Τούρκοι όμως ήταν πάρα πολλοί. Οι Έλληνες υποχώρησαν στα βουνά. Ο Ομέρ διαπίστωσε γρήγορα ότι δεν ήταν δυνατό να κρατήσει το οροπέδιο. Πριν να του συμβεί ανεπανόρθωτη ζημιά, αποχώρησε στο Καστέλι. Προηγουμένως λεηλάτησε την περιοχή και σκότωσε κάμποσους άμαχους χωρικούς.

Από τη Νεάπολη στον Άγιο Νικόλαο:

Στα χρόνια των Βενετσιάνων, στα βορειοδυτικά του νομού υπήρχε το χωριουδάκι Καρές. Καταστράφηκε σε μια από τις επαναστάσεις και ξανακτίστηκε από την αρχή. Το είπαν Καινούριο Χωριό. Στα 1868, είχε γιγαντωθεί. Ο Οθωμανός διοικητής Λασιθίου, πασάς Κωστής Αδοσίδης, μετέφερε εκεί την έδρα του νομού που ως τότε βρισκόταν στο Καστέλι της Φουρνής. Το Καινούριο Χωριό μετονομάστηκε σε Νέα Πόλη, Νεάπολη. Ο πασάς την κόσμησε με αξιόλογα έργα, δίνοντάς της τη σημερινή της μορφή. Έμεινε πρωτεύουσα του νομού ως το 1903, οπότε τη διαδέχτηκε ο Άγιος Νικόλαος.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 4.6.2010)